

Boomvormig vertakte haarmossen in Nederland: een (her)ontdekking die vooral vragen oproept – een samenvatting

J.D. (Hans) Kruijer¹, Chr. (Chris) Buter², C. (Cris) Hesse¹ & B.O. (Ben) van Zanten³

¹Nationaal Herbarium Nederland/Leiden, Postbus 9514, 2300 RA Leiden (hkruijer@nhn.leidenuniv.nl); ²Looiersveld 48, 5121 KE Rijen; ³Vogelzangsteeg 8, 9479 TG Noordlaren.

Dit artikel is een korte versie van een groter artikel van dezelfde auteurs, dat onlangs in *Gorteria*, jaargang 32, is verschenen (*Gorteria* 32-3: 65–90). De betreffende aflevering is los verkrijgbaar door € 5,00 over te schrijven op bankrekening nr. 56.61.76.254 ten name van het Nationaal Herbarium Nederland te Leiden onder vermelding van 'Gorteria 32-3'. Buxbaumiella-lezers kunnen gratis een elektronische versie van het betreffende artikel aanvragen door een e-mail te sturen naar de bureauredacteur van *Gorteria*: gorteria@nhn.leidenuniv.nl.

In 2000 vond Chris Buter in het Mastbosch, ten zuiden van Breda, planten van *Polytrichum commune* Hedw. (sensu Touw & Rubers, 1989; Gewoon haarmos) met een opvallende, afwijkende vertakking. De rechtopstaande stengels, die bij haarmossen immers meestal onvertakt en zelden gevorkt zijn, waren bij deze planten min of meer boomvormig vertakt (Fig. 1; Buter, 2001). Een ziekte of beschadiging, zoals een schimmelinfectie, galvorming of maaischade, kon, ook na zorgvuldig morfologisch en anatomisch onderzoek, niet worden vastgesteld. De Mastbosch-planten lijken daarmee 'normale' planten met een afwijkende vertakkingswijze te zijn. Na Chris Buter's ontdekking zijn in Nederland nog acht andere populaties van *P. commune* s.l. ontdekt, waarin, vaak verscholen tussen 'normale' planten, planten voorkomen waarvan de rechtopstaande stengels opvallend sterk en opvallend vaak boomvormig vertakt zijn. Het materiaal is op naam gebracht met behulp van Schoepe (2000). De planten van de Mastbosch-populatie blijken tot *P. commune* s. str. te behoren, die van de acht andere populaties tot *P. perigoniale* Michx.

Alle negen populaties bevinden zich op of aan de rand van de pleistocene zandgronden. Acht populaties bevinden zich in Noord-Brabant en één bevindt zich op de noordoever van het Zuidlaardermeer (Groningen; deze populatie is in 2005 door zandsuppletie vrijwel vernietigd). Hoewel de populaties voorkomen op verschillende bodems (zand, lemig zand, veen), zijn de standplaatsen verder opvallend identiek. Ze betreffen

(periodiek) vochtige groeiplaatsen op tamelijk vlakke oevers van een ven, plas of meer, of een kwelplek in een greppelwand. In alle gevallen kan de groeiplaats bij overvloedige neerslag tijdelijk voor korte of langere tijd geïnundeerd raken door stagnerend regenwater of door een mengsel van regenwater en oppervlaktewater. De Brabantse groeiplaatsen zijn meestal ontstaan als gevolg van het schonen van oevers van vennen en door het plaggen van heideveldjes in het kader van natuurherstel- en natuurherinrichtingsprojecten.

De gevonden boomvormig vertakte planten van *Polytrichum commune* s.l. kunnen tot de 5e orde zijn vertakt. Het aantal takken varieert gewoonlijk van 2 tot 14, maar in twee Brabantse populaties zijn exemplaren met meer takken aangetroffen: bij een paar planten van Labbeget II zijn tot 21 takken geteld en één plant van het Mastbosch had zelfs 25 takken. Het vertakte materiaal komt goed overeen met de oorspronkelijke beschrijving van *Polytrichum commune* var. *fastigiatum* Wilson (Wilson, 1855). Deze variëteit wordt tegenwoordig in geen enkele moderne Europese mosflora nog genoemd, enerzijds omdat de boomvormig vertakte vorm van *Polytrichum commune* s.l. in de loop van de 20^e eeuw in West-Europa zo zeldzaam is geworden, dat de variëteit daardoor uit het zicht is geraakt, anderzijds omdat de vorm steeds meer gezien werd als een groeivorm met een toevallig afwijkende vertakkingswijze. De plotse toename van boomvormig vertakte planten in Nederland is daarom opvallend. Wellicht hangt dit samen met de recente toename in neerslag, in het bijzonder in de winter, in combinatie met een ander watermanagement en een toename van het aantal natuurherstelprojecten, maar ook dit dient nader te worden onderzocht. Er is op dit moment geen noodzaak om de boomvormig vertakte vorm van *Polytrichum commune* s.l. een aparte taxonomische status te geven of om hiervoor de variëteit *P. commune* var. *fastigiatum* weer in actief gebruik te nemen, ondermeer omdat boomvormig vertakte vormen in zowel *P. commune* als in *P. perigoniale* voorkomen.

Literatuur

- Buter, Chr. 2001. De Mosflora van het Mastbosch: Rapport van de Inventarisatie uitgevoerd door de Mossenwerkgroep KNNV-Afd. Breda. KNNV-Afdeling Breda, Breda.
- Schoepe, G. 2000. Polytrichaceae. In: M. Nebel & G. Philippi (red.), Die Moose Baden-Württembergs. 1. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Touw, A. & W.V. Rubers (red.). 1989. De Nederlandse Bladmossen. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
- Wilson, W. 1855. Bryologia Britannia. Londen.

Fig. 1. Habitus van een boomvormig vertakte rechtopstaande stengel van een mannelijke plant met 1 perigonium van *Polytrichum commune* Hedw. s. str. van Chris Buter's eerste vondst uit het Mastbosch (Noord-Brabant). De takken en het perigonium zijn goed te herkennen. Tekening: J. van de Wiel.